

Sara Radik

Beleške ka feminističkoj materinskoj politici mira

Kad god pesnik upotrebi metaforu ili priču koja je prethodno prihvaćena i kulturno definisana, taj pesnik upotrebljava mit koji je uvek potencijalno revizionistički; to znači da će metafora ili priča biti izmenjena radi ostvarenja određenih ciljeva, da će staro bure biti napunjeno novim vinom koje će u početku ugasiti žeđ određenog pesnika, ali će na kraju omogućiti da dođe do kulturne promene.

Ališa Ostriker 1/

MATERINSKA POLITIKA MIRA započinje mitom: majke su mirotvoriteljke bez moći. Rat je muški posao; majke su marginalne ili su žrtve; njihov posao je život. Ovaj mit srušila je istorija. Gde god da se muškarci bore majke ih podržavaju. Kada ih moćni muškarci ne obeshrabruju, žene, a ponekad i majke, bore se podjednako svirepo kao i muškarci. S obzirom na to da feministkinje insistiraju da žene i muškarci treba pravično da dele i teret i zadovoljstvo bitke, mnoge mlade žene očekuju da njihov život obuhvati, bez protivrečnosti, i borbu i materinstvo.

Međutim, taj mit nas i dalje opija. Kontradikcija između nasilja i materinskog posla je očigledna. Gde god da se vodi rat deca su gladna, preplašena i povređena; kuće se spaljuju, usevi se uništavaju, porodice se rasturaju. Ugrožavaju se svakodnevne obaveze i dugoročni ciljevi ženskog odgoja dece. Iako majke mogu biti ratoborne, rat jeste njihov neprijatelj. Kad vlada mir, majke se bave poslom koji zahteva nenasilnu bitku i bore se protiv iskušenja da napadnu ili napuste protivnike. Ta povezanost materinstva i nenasilja simbolizovana je u odnosu biološke majke i njene bebe ali i bebe i majke koja ju je usvojila.

Iako majke možda nisu miroljubive, »mir« jeste njihov posao. Uprkos jasnim istorijskim dokazima, mit o materinskoj miroljubivosti opstaje.

Mirotvorci, kao i pesnici revizionisti, žele da promene ovaj mit da bi on mogao da preživi savremenu stvarnost vezanu za žene, a da i dalje služi miru. Savremena mirotvorkinja može da ukaže na korist koju majke i materinsko razmišljanje imaju za politiku mira. Iako unutar grupe majki, kao i unutar svake druge grupe, ima običnih militaristkinja i mirotvorki kao i svirepih ratnica i svetačkih pacifistkinja, materinstvo u celini omogućava načine mišljenja i ponašanja koji su korisni za politiku mira. Majke bi *svakoj* politici mogle da donesu sposobnosti koje su izbrusile u svom poslu – na primer, pažljivost, realnost i želju za promenom. Neke materinske karakteristike, koje se smatraju korisnim za svaki organizovani poduhvat, izgledaju posebno pogodne za nenasilnu akciju. Nenasilna akcija, kao i materinsko ponašanje u svom najboljem obliku, zahteva elastičnu veselost, shvatanje istine kao brige i toleranciju dvosmislenosti i ambivalentnosti. Za majke su pitanja pravog poverenja, dopuštene upotrebe sile kao i mogućnost i vrednost kontrole aktuelna i složena pitanja u njihovom svakodnevnom radu kao i u nenasilnoj akciji. I aktivistkinje i majke mogu smatrati da sam mir zavisi od »ljubavi« koja povezuje ljudska bića i još uvek nije »definisana, jer izrasta iz konfuzije, znanja, bede i neophodnosti.«^{2/} Ništa od pomenutog ne čini većinu majki miroljubivim. Naprotiv, one majke koje su već angažovane u javnoj borbi za mir – u podsticanju sumnji u delotvornost nasilja i u pokretanju nenasilne akcije – mogu da daju drugačiji doprinos kolektivnoj inicijativi za ostvarenje mira.

Iz perspektive mirotvorca dobro je što pojedinci, žene i muškarci, unose različite materinske sposobnosti u

mirovni rad. Ali, to je manje od onog što zahteva revizionistički mit. Ideal materinske miroljubivosti leži u ljubavi prema potomstvu i radu na njegovom podizanju. Mitska majka mirotvoriteljka ne donosi samo različite poklone mirovnim projektima. Samim tim što odgaja decu ona se smatra inicijatorom mira i svedokinjom protiv rata. Ona oličava ponašanje čiji ciljevi i strategije protivreče ciljevima i strategijama rata koji je, kao i materinstvo, takođe organizovana ljudska delatnost sa moralnim pretenzijama. Upravo ova potencijalno bolna protivrečnost između rata i materinstva kao ljudskih aktivnosti mogla bi da motiviše pojedine majke da se ratu odupru. Slično tome, ponašanjem upravljaju principi nenasilja prema kojima obične majke sebe ocenjuju; upravo nenasilne aspiracije tog ponašanja koje opstaju u stalnim i ponekad katastrofalnim pojedinačnim neuspesima, navode na pomisao o miru šireg opsega koji se ne bi ograničio samo na materinsku sferu. Žene i muškarci čiji je materinski identitet od suštinskog značaja za njihovo samopoštovanje trebalo bi da, kao majke, budu nevoljni militaristi i samouvereni mirotvorci kakve god da su im individualne sklonosti.

Upravo je ovde, gde najviše obećava, mit o materinskoj miroljubivosti najozbiljnije doveden u pitanje. Ne iznenađuje nas to što mnoge majke vole rat, i što je još više onih koje igraju svoje uloge u vojnim scenarijima. Zabrinjava, međutim, činjenica da upravo zahtevi materinskog ponašanja često nadahnjuju militarističku politiku. Materinsko nenasilje ukorenjeno je u posebnim plemenskim, često rasnim lojalnostima; odbranaška i branjena država slavljena kroz teoriju pravednog rata često je najverovatniji predmet proširene materinske ljubavi; materinska sklonost ka vladanju nepokornima preti viziji tela kao testamenta nade. Materinski orijentisane

misliteljke koje su žrtve mnogih oblika ograničenosti, odricanja i neautentičnosti često ne uspevaju da vide, a kamoli da pruže otpor militarističkom nasilju.

Kako se onda mit o materinskoj miroljubivosti može revidirati? Kakve akcije ili kakvo razumevanje može da preobrazi samo materinstvo? Ako nema načina da se napravi skok od majki do mira, da li je moguće između njih izgraditi konceptualno-politički most? Pojedine žene kao Kete Kolvic (Käthe Kollwitz) primer su hrabrosti da se ostvari promena. Da li isto tako postoje načini da se preobrazi materinsko ponašanje kao i predstava majke u javnosti? Da li je moguće stvoriti novi, stvarni i simbolički, javno priznat materinski identitet? Da li ima kolektivnih poduhvata ili političkih pokreta koji preobražavaju ponašanje onih majki koje se u njih uključe? Kako učešće u tim pokretima potkopava specifične militarističke elemente tipične za materinsko ponašanje?

Među mnogobrojnim političkim pokretima koji bi mogli poslužiti kao pokretači političkih promena, zapazila sam dva koja ojačavaju miroljubivost majki koje u njima učestvuju i koji za svedoke i simpatizere kristalizuju nove mogućnosti materinske moći i miroljubivosti. Prvi pokret ću nazvati ženskom politikom otpora, a drugi feminističkom politikom. Iako ni ženska politika otpora ni feministička politika nisu po sebi mirovne politike, svaka od njih daje uputstva za ostvarivanje i učvršćivanje mira. Obe ove politike nerazmršivo su povezane sa materinstvom, mada svaka dovodi u pitanje upravo one vidove materinskog ponašanja koji ograničavaju njihovu javnu, efikasnu miroljubivost. Svaka za sebe, a još više zajedno, one transformišu materinsko ponašanje u mirotvoračko delo.

Ženska politika otpora

Žensku politiku otpora određuju tri karakteristike: njeni zagovornici su žene, one eksplicitno prizivaju simbole ženskosti iz svoje kulture, i njihov je cilj da se odupru izvesnim oblicima ponašanja ili politike koje praktikuju njihovi vladari.

Tipično je da žene, kao i muškarci, ispoljavaju društvenu i političku pripadnost nezavisno od svog pola; žene su socijalistkinje ili kapitalistkinje, patriotkinje ili disidentkinje, kolonijalistkinje ili nacionalistkinje. Za razliku od drugih politika, žensku politiku organizuju i sprovode žene. Žene se bune zbog zarada, protiv alkohola, stvaraju mirovne kampove oko raketnih baza, štite svoje škole od vladinog mešanja, ili svoj protest protiv nuklearnih proba izražavaju sedenjem. Ženska politika često uključuje muškarce: žene traže mušku fizičku snagu ili prihvataju zaštitu koju im nude snažni muški saveznici. Pa ipak, upravo se žene svesno samoorganizuju kao žene. Razlozi koje žene navode u prilog svom organizovanju kreću se od procene da treba zaštititi »ženskost« preko toga da muškarci ne žele da učestvuju u »sentimentalnoj« politici do činjenice da im je u muškom prisustvu teško da govore, a još teže to što ih oni ne shvataju ozbiljno. Suština ženske politike nije u tome da zahteva nezavisnost od muškaraca već, što je pozitivno, da se žene organizuju kao žene. Kakav god da je razlog njihovog separatizma, činjenica da se žene organizuju upravljaju i sprovode politiku omogućava im da koriste simbole ženskosti iz njihove kulture.

Žene takođe mogu da se organizuju bez pozivanja na zajedničko shvatanje ženskosti. Feminističke aktivnosti,

na primer, često organizuju žene koje eksplicitno odbacuju uloge, ponašanje i stavove koji se očekuju od »žena«. Po mom mišljenju ženska politika otpora afirmiše obaveze koje se tradicionalno pripisuju ženama i zahteva od zajednice da ih poštuje. Žene su odgovorne za zdravlje dece; u ime svoje materinske dužnosti one pozivaju državu da zaustavi nuklearne probe koje, kao oličenje opšte bolesti, ostavljaju stroncijum-90 u majčinom mleku. Ako žene treba da hrane svoju porodicu, onda zajednica mora da proizvodi dovoljno hrane i prodaje je po cenama koje one mogu sebi da priušte. Ako su žene odgovorne za obrazovanje male dece, onda se one protive vladinim naporima da se mešaju u lokalno školstvo.

Nije svaka ženska politika politika otpora. Postoje politike koje organizuju žene koje slave ženske uloge i stavove, ali one više služe da održe postojeće stanje nego da mu se odupru. U skoro svakom ratu majke heroja i mučenika udružuju se da podrže sinove vojnike tako što im pletu čarape i pišu pisma, a zatim ih oplakuju kada poginu i sve to u službi ratničke države. Najpoznatiji primer ženske politike je nacistička organizacija žena koja je slavila *Kinder, Küche, Kirche*.³¹ U Čileu, danas, jedna ženska organizacija pod upravom žene diktatora Pinočea slavi »žensku moć« (*el poder femenino*), koja se iskazuje kroz lojalnost porodici i otadžbini.

Žensku politiku *otpora* čine žene koje preuzimaju odgovornost za posao podizanja dece, a zatim se sukobljavaju sa politikom ili aktivnostima koje se mešaju u njihovo pravo ili sposobnost da obavljaju svoj posao. Žene se odupiru u ime ženskih dužnosti koje su preuzele i koje njihovo društvo očekuje da one izvrše. Taj ženski otpor uznemirio je neke filozofe i feministkinje. Kao i u slučaju organizovanog nasilja, ženski otpor je teško predvideti i kontrolisati. Žene u južnom Bostonu odupiru se rasnoj

integraciji; majke se odupiru regrutovanju svoje dece za vođenje pravednih ratova.

Čak i tamo gde se žene bore protiv tiranije, njihovi »ženski« protesti izgledaju previše prihvatljivi da bi bili efikasni. Kao što Doroti Dinerstin (Dorothy Dinnerstein) tvrdi sa žaljenjem, od žena se **očekuje** da plaču dok se muškarci bore ili vladaju:

Žensko rezignirano, a podrazumeva se tajno, iskazivanje uvrežene intuicije da je svet kojim vladaju muškarci ubitačno sulud, predstavlja centralnu temu folkloru, književnosti, drame /i ženske politike otpora/.

Setite se, na primer, poslovice u kojima se žene stavljaju u istu grupu sa vinom i pesmom te predstavljaju neophodan kontrapunkt bici, kontrapunkt koji omogućava muškarcima da se odmire od ubijanja da bi mu se ponovo vratili osnaženi. Ili se setite izreke »Muškarci moraju da rade a žene moraju da plaču.« U njoj se podrazumeva da su ženske suze zbog onog ubilačkog u muškarčevom delanju deo večnog i nepromenljivog stanja stvari na svetu... Cilj njenih suza nije u tome da muškarca odvrate od njegovog posla već da mu pomognu da ga nastavi, jer ona plače zbog njega dok on zbog nje obavlja ono zbog čega ona plače.4/

Krista Volf (Christa Wolf) s tim u vezi izražava bojazan da je ženski otpor podjednako krhak kao i individualna zavisnost svake žene od muškarca, od lojalnosti rodbini i od klasnih privilegija:

Dugo mi je trebalo da shvatim. Moje privilegije isprečile su se između mene i najvažnijih uvida; isti slučaj je bio i sa mojom vezanošću za porodicu koja nije zavisila od privilegija koje sam imala.5/

Kakvi god da su razlozi u pitanju, feministkinje su sklone da se razočaraju u čvrstinu i stepen ženskog otpora. Doroti Dinerstin izražava to feminističko razočaranje:

Apsurdnoj aroganciji njegove borbe odgovara bedna servilnost njenog podsmeha, koji se u celini izražava samo uz njegov pristanak i unutar granica koje je on odredio, i što u celini ima za cilj da očuva stabilnost carstva kojim on vlada.6/

Iako neki ljudi strahuju da je »ženski« otpor neizbežno ograničen – a meni se njihov strah čini osnovanim – ja polažem nadu u jedinstvenu potencijalnu efikasnost tog otpora, naime, u činjenicu da društveni položaj u kome se same nalaze čini žene inherentno »nelojalnim civilizaciji«^{7/} koja od njih zavisi. Tako se Hegel plaši, a ja se nadam, da su prividno pokorne žene na ivici disidentstva. Država, čiji najmoćniji vladari zavise od ženskog rada i čija stabilnost počiva na autoritetu Očeva, »stvara sebi od onog što guši i od onog od čega zavisi, unutrašnjeg neprijatelja – žene uopšte.«^{8/} Naglašavajući poput Hegela da su žene isključene sa pozicija moći, Julija Kristeva slavi ženu koja je »večita disidentkinja u odnosu na društveni i politički konsenzus, prognana sa pozicija moći, i koja je, prema tome uvek sama, fragmentarna, demonska veštica.«^{9/} Međutim, kao i Kristeva, i ja smatram da majka-disidentkinja, možda za razliku od drugih veštica, nije samo potencijalna kritičarka poretka koji nju isključuje već da je isto tako i u podjednakoj meri čuvar i legitimator tog poretka zato što smatra da je njena dužnost da ga usadi svojoj deci. Od ove majke-disidentkinje Kristeva očekuje »etičku osetljivost« koja je ukorenjena u kolektivnom iskustvu i tradiciji materinstva.

Ja bih od nje očekivala onu ambivalentnost za koju Džejn Lazar (Jane Lazarre) veruje da održava srce u životu, čak i dok usporava kretanje prsta na obaraču. Ova etička osetljivost može postati efikasno borbeno sredstvo u ženskoj politici otpora. Njena ambivalentnost, iako podstiče saosećanje, ne usporava akciju pod uslovom da se žene rukovode principima nenasilja koji im dozvoljavaju da mrze i osujećuju tlačitelje koje pritom ne sakate i ne ubijaju.

Ženske politike otpora razlikuju se koliko i kulture iz kojih potiču. Od mnogobrojnih primera koje bih mogla da izaberem, navešću otpor argentinskih i čileanskih žena vojnoj diktaturi, a posebno politici kidnapovanja, zatvaranja, torture i ubistava »nestalih«. Otpor argentinskih majki postojećem vojnom režimu i sličan, još uvek aktuelan, otpor čileanskih žena Pinoćeovoj diktaturi predstavljaju politički primer centralnih materinskih koncepata kao što su prvenstvo telesnog života i povezanost sopstva sa drugim. U isto vreme, ovi pokreti politički preobražavaju izvesne tendencije materinskog militarizma kao što su veselo poricanje i ograničenost.

Iako poslu kojim se žene bave uvek pretili nasilje i mada žene u ratu uvek pate zbog gladi, bolesti, sakaćenja i gubitka voljenih bića, zločin poznat kao »nestajanje« posebno je potresan. Otmice i glasine o torturi i ubistvu uništavaju živote i porodice. S obzirom na to da sudbina nestale osobe nije jasna, da niko na vlasti ne priznaje njeno postojanje, a kamoli nestanak, tu osobu nije čak moguće ni ožaliti:

*Ako ste **nestali** znači da su vas oteli na uglu neke ulice, ili su vas izvukli iz kreveta, ili iz bioskopa ili kafića, bilo da je to učinila policija, vojska, ili ljudi u civilnoj odeći, tako da ste od tog trenutka nestali bez traga sa lica zemlje. To*

*znači da su sve informacije o **nestaloj** osobi u potpunosti izgubljene. O njoj ili njemu ne zna se apsolutno ništa. Kakva im je sudbina? Ako su živi, gde su? Šta preživljavaju? Ako su mrtvi, gde su im kosti?10/*

Nejtan Laks (Nathan Laks) opisuje kako je započeo argentinski protest u Buenos Ajresu 1976. godine:

Kada je došla na vlast /u Argentini 1976/, vojska je sistematizovala i ubrzala teror tako da je ubrzo uništila kako oružane tako i neoružane organizacije levice, a takođe i veliki broj pojedinaca koji su imali malo ili nimalo veze sa njima. Neselektivne otmice i nekažnjivost sa kojom su vršene posejale su strah – kako je i bilo planirano. Odnosi među prijateljima i rođacima raspali su se od straha bez presedana. Sasvim pristojni ljudi iznenada su počeli da se plaše da odu u posetu roditeljima otete osobe jer bi takav izraz saosećanja možda mogao da ih izloži užasnoj sudbini. U toj državi terora jedna mala organizacija žena, majki i rodbine otetih Argentinaca iskazala je zapanjujući čin prkosa. Jednog četvrtka popodne ta grupa se okupila na trgu »Plaza de Mayo«, na glavnom trgu u Buenos Ajresu koji je bio poprište bezbrojnih istorijskih događaja počevši od 1810. godine kada se Argentina odvojila od Španskog carstva. Na centru tog trga, u vidokrugu predsedničke palate, nacionalne katedrale, nekoliko ministarstava i sedišta korporacija, Majke su hodale u zatvorenom krugu.11/

Te Majke su se upoznale pred bolnicama ili zatvorima kuda su nosile hranu i druge potrepštine, tragajući za nestalima ili pred vladinim kancelarijama gde su pokušavale, uglavnom bezuspešno, da saznaju nešto o tome gde se nalaze njihovi najmiliji. Kada su marširale, majke su nosile bele marame na kojima su bila izvezena

imena nestalih. Često su nosile upaljene sveće a skoro uvek i fotografije nestalih. U Čileu, žene su se vezivale lancima za stepenice parlamenta praveći ljudski lanac koji je preko stadiona, koji je služio kao sabirni centar za uhapšene ljude koji su kasnije bili mučeni i ubijani, vodio do rudnika »Lonken« u kome je otkrivena masovna grobnica.

Ženski pokreti u Latinskoj Americi jasno predstavljaju politiku otpora. Žene koje u njima učestvuju rizikuju da budu bačene u zatvor i mučene, a u nekim slučajevima su i same »nestajale«. Znajući kakve ih užasne stvari mogu snaći, žene u Čileu su se međusobno obučile da imenuju i odbrane se od onog čega se plaše:

Ako su se plašile suočavanja sa policijom, rečeno im je da jednostavno pronađu nekog policajca i netremice ga posmatraju sve dok ne uspeju da ga vide kao muškarca a ne kao predstavnika države. Hodale su oko policijskih kombija sve dok ti simboli režima ne bi počeli da im izgledaju samo kao drugi tip motornog vozila... Žene su takođe učile jedna drugu kako da se odbrane od suzavca... da ne jedu dva sata pre demonstracija, da obuku običnu odeću, da se ne šminkaju već da na jagodice stave so da bi sprečile da im prah od suzavca uđe u oči... da nose limun da ih ne bi peklo oči i bokal domaće mirišljave soli napravljen od soli i amonijaka.^{12/}

Te su žene međusobno razgovarale o svojim strahovima, nalazile su druge žene koje su delile njihove strahove i marširale su sa njima kao sa srodnim grupama. I tako su one došle da se svojim telima bore protiv države.

Kao što je slučaj sa mnogim politikama otpora, Argentinke i Čileanke među mnogim drugim ženskim odnosima stavljaju naglasak na materinstvo. One su »Madres«, bez obzira na to da li su biološke majke ili

majke usvojiteljke nestalih pojedinaca; kasnije je stvorena grupa koju su činile bake – »Abuelas«. Njihovo prisustvo i karakter njihovih akcija, kao i intervjui koje su davale, bez razlike navode iskustvo materinstva kao najvažnije za njihov život, kakav god da je drugi kućni ili plaćeni posao koji obavljaju. U više navrata one se sećaju i govore o običnim stvarima – odevanju, ishrani, smeštaju i najviše od svega o srodnim poslovima. Svi ti poslovi, koji se obično uzimaju zdravo za gotovo, dramatično su prisutni samo zato što su prekinuti; oni postaju ogoljeno vidljivi zbog jezivih »nestanaka«, zbog razornog podsmeha materinskom i detinjastom »nepromenljivom očekivanju dobrote u srcu.«^{13/}

Uvažavajući materinstvo ove žene uvažavaju i sebe. Uništavanje života njihove dece, koja su često bila tek na pragu zrelosti, uništava i godine njihovog rada; gubitak dece i nemogućnost da ih ožale stvaraju u njima ogroman gnev. Međutim, ovakav stav može nas dovesti u zabludu. Ove žene ne govore o svom radu već o svojoj deci; one nose slike svoje dece a ne svoje sopstvene. Karakteristično struktuiranje njihovog odnosa prema sebi i drugom, simbolizovana u činu rađanja i ostvarena u materinstvu, sada se politizuje. Deca, koja su odsutna, *nisu* njihove majke, koje nesumnjivo *nisu* nestale već su telesno prisutne. Izgubljena su jedinstvena i nezamenljiva deca. Ali, slike koje Majke nose sugerišu da njihova deca nisu, iako su nestala, odvojena od svojih majki već su uprkos svom nestanku i dalje nerazdvojno vezana za njih.

Za ove Argentinke i Čileanke, kao i za žene iz većine kultura, materinstvo je intuitivno ili »prirodno« povezano sa rađanjem. Posebno su Bake (»Abuelas«) dobile političke poene insistiranjem na emocionalnom značaju genetskog kontinuiteta. Posle pada vojnog režima jedan od njihovih projekata bio je da stvore genetsku banku

da bi otkrile biološke roditelje dece koju su usvojili ljudi bliski vladajućoj klasi u vreme kada je vojska bila na vlasti. Ovo insistiranje na genetskoj vezi predstavlja jedan vid opšte afirmacije tela. Jer, zaista, ranjivost, potencijal i moć ljudskog tela od suštinske su važnosti za politiku otpora koju sprovode ove žene kao i za materinstvo:

Ljudsko telo je veoma značajan reper za ove žene kao i afirmacija života. One često govore o fizičkom bolu, o ranama koje im je u duši izazvao nestanak njihove dece. Izgleda da one, noseći njihovu fotografiju zakačenu na odeći ili u medaljonu na lancu oko vrata osećaju da su tako u bliskom kontaktu sa svojom decom.^{14/}

Zbog patnje od nasilja koje je nad njima izvršila vojska – zato što su skidana gola, seksualno ponižavana i mučena – tela njihove dece postala su mesto bola. S obzirom na to da se nasilje nad telom vrši radi zastrašivanja, samo telo postaje mesto na kome se nasilje izvršava. Odupirući se tom nasilju, tela majki postaju instrumenti nenasilne moći. Ukrašene slikama voljenih tela izloženih nasilju, one iskazuju neophodnost da se voli čak i usred užasa, »uprkos zločinima koji su nad njima počinjeni, zbog kojih su propatile i čije su svedokinje bile.«^{15/}

U svom protestu, ove žene ostvaruju ulogu koja se tradicionalno očekuje od žena ali je istovremeno i narušavaju. Ove žene su možda očekivale da će živeti u skladu sa ideologijom »odvojenih sfera« po kojoj muškarci i žene imaju različite ali komplementarne zadatke. Kakvu god ideologiju o polom uslovljenoj podeli rada da su možda prihvatile, političke okolnosti u kojima su se našle kao i njihova očigledno veća ranjivost i očevidno veća plašljivost i konvencionalnost muškaraca među kojima su živele, zahtevale su od njih da u javnosti deluju kao žene.

Kao žene koje na gradske trgove policijske države donose slike svojih najmilijih, kao žene koje stavljaju jastučnice, igračke i druge predmete za koje su vezane na ograde od bodljikave žice podignute oko vojnih baza, pretvarajući na taj način simbole materinstva u politički govor. Ljubav koja održava u životu, jedinstvo u povezanosti, potencijalno rođenje i istrajnost u nadi, nezamenljivo blago ranjivog telesnog bića – sve su to materinski klišeji koje žene prikazuju u javnosti, insistirajući da njihovi upravljači imenuju odgovorne ljude i preuzmu odgovornost za zločine. One govore »ženskim jezikom« lojalnosti, ljubavi i gneva; ali one takođe artikulišu gnev javnosti na javnom mestu onako kako se od njih to nikada nije očekivalo.

Iako u konvencionalnom smislu to nije »mirovna politika«, protest žena iz Latinske Amerike podriva tendencije materinskog ponašanja i razmišljanja koje se mogu označiti kao militarističke. U izvesnoj meri, to je pitanje promene ravnoteže od materinskih tendencija koje podržavaju militarizam ka tendencijama koje ih podrivaju. U ovom slučaju, ravnoteža se pomera od poricanja ka istini, od uskogrudosti ka solidarnosti i od nezakonitosti ka aktivnoj odgovornosti. Pišući o Andreu Trockmu (André Trocme) i njegovim parohijanima u francuskom selu Le Šambon za vreme Drugog svetskog rata, Filip Holi (Phillip Hallie) odredio je tri karakteristike koje su im omogućile da razbiju konfuziju i dezinformacije kojima su nacisti obavijali svoju politiku i da deluju u skladu sa onim što znaju. »**Lucidnost njihovog znanja, svest o tuđem bolu i tvrdoglave odluke** raspršile su stanovnicima Le Šambona noć i maglu koje su prekrile umove tolikih ljudi u Evropi, i širom sveta, 1942. godine.«^{16/} U transformaciji materinskog ponašanja Argentinki i Čileanki, na delu su iste te vrline nenasilnog otpora.

Veselo poricanje je materinsko endemsko iskušenje. Slična »spremnost na samozavaravanje,« kako ju je nazvao vođa pokreta otpora Andre Trokm, takođe navodi mnoge pristojne građane da podrže ratnu politiku. Opšte je poznato da retko ko može da podnese, osim nakratko, da prizna opasnosti koje sobom nosi upotreba nuklearnog oružja i štetu koju je ona već nanela i koju bi još mogla da nanese. Slično tome, malobrojni su oni građani koji zaista uspevaju da sagledaju političke ciljeve i materijalno-emotivni život ljudi koje ugrožava intervencionistička ratna politika njihove sopstvene vlade. Nasuprot tome, Argentinke i Čileanke insistiraju na »lucidnosti znanja« za zločine koje je počinila vojska i to znanje šire. »Kod njih je duboko potresna ta odlučnost da se otkrije istina.«^{17/} One nastoje da i drugi čuju istinu. One su »spremne da odmah razgovaraju; potrebno im je da razgovaraju, da budu sigurne da će njihova priča, tako tragična i tako obična,... biti ispričana, biti poznata.«^{18/} Pored toga što razgovaraju, one prave tapiserije, »arpilleras,« na kojima prikazuju scene iz svakodnevnog života, uključujući radničko organizovanje, policijsku brutalnost, otmice i otpor. Protesti, priče i tapiserije proširuju materinski zadatak pripovedanja i održavaju realnost uobičajenih materinskih vrednosti nasuprot iskušenju da se one poreknu ili izopače. U ovom kontekstu, njihov običan ali neobičan rad postaje politika pamćenja.

Pošto se borio u Drugom svetskom ratu filozof Dž. Glen Grej (J. Glenn Gray) je napisao:

Veliki bog Mars pokušava da nas oslepi kada uđemo u njegovo carstvo, a kada iz njega izlazimo daje nam da popijemo veliku čašu vode zahvaćene iz reke Lete... Kad pomislim kako lako zaboravljamo milione ljudi koji su neizmerno propatili, bilo da su zauvek telesno ili mentalno

obogaljeni, ili da su poginuli pre ostvarenja svog cilja, u meni se rodi bunt protiv celog tog suludog spektakla ljudskog postojanja.^{19/}

Posle pada vojne hunte, žene Argentine insistirale su da se tela nad kojima je izvršeno nasilje *zapamte*, što je zahtevalo da se zločini imenuju, da se ljudi koji su ih izvršili izvedu na sud, kao i da se objasni gde se, živa ili mrtva, nalaze ta tela i da se, ukoliko je moguće, vrate porodici.

»*Svest o tuđem bolu.*« Argentinske i čileanske Majke govorile su prvo o sopstvenom bolu, a potom o bolu rodbine i prijatelja drugih nestalih lica. Slično tome, materinsko nenasilje ukorenjeno je i po pravilu ograničeno na vezanost za »sopstvenu« decu i ljude u čijem okruženju žive. U Poglavlju 7 govorila sam o ograničenjima kao o glavnom izvoru materinskog militarizma; uskogrudost materinskog ponašanja može da se pretvori u rasizam koji pothranjuje organizovano nasilje. Ova plemenska uskogrudost takođe je bila prevaziđena u protestima žena u Argentini i Čileu.

Kao što je kod materinstva uopšte uzev slučaj, žene najlakše saopštavaju zabrinutost koju osećaju za svoju decu drugim majkama »koje su im slične«; samo što u ovom političkom kontekstu sličnost nije vezana za rasu ili etničku pripadnost već za zajedničku patnju. U Argentini, gde su protesti bili okarakterisani »jedinštvenošću« fotografija, žene su počele da nose identične maske da bi ukazale na svoju običnost. U Čileu je jedna žena rekla:

Sva ova patnja nas je ujedinila. Ja ne tražim samo pravdu za svoje dete niti je druge žene traže samo za svoju decu. Mi tražimo pravdu za sve njih. Sve smo mi jednake. Kad

bismo našle samo jednog nestalog, ja bih se radovala kao da smo pronašle moje dete.20/

Zabrinutost za sve žrtve ponekad se proširivalo na kolektivnu zabrinutost za sve ljude jedne nacije:

Mi smo žene i majke radnika, stručnjaka, studenata i budućih generacije ove zemlje.21/

Ovo jeste »nacionalizam,«ali onaj plemenitiji. Mnoge žene otišle su korak dalje eksplicitno se identifikujući sa svim žrtvama vojnog ili ekonomskog nasilja:

Na samom početku samo smo želele da spasemo svoju decu. Ali što je vreme prolazilo došle smo do različitih saznanja. Bolje smo shvatile šta se događa u svetu. Znamo da kada bebe nemaju dovoljno hrane to takođe predstavlja kršenje ljudskih prava.22/

Trebalo bi da se obavežemo da Lonken /mesto gde je otkrivena masovna grobnica/ pretvorimo u sveto mesto. Neka to bude mesto za izražavanje dubokog poštovanja, da se neprijateljska ruka više nikad ne digne ni na jedno ljudsko biće koje živi na zemlji.23/

Bila bi ludost verovati da je svaka žena u argentinskom i čileanskom protestnom pokretu proširivala zabrinutost za sudbinu svog deteta na sve nestale, a zatim na čitavu naciju i na sve žrtve nasilja uopšte. Zbog čega bi žene čija su deca i najmiliji bili pojedinačno progonjeni proširivale svoje saosećanje na sve žrtve, s obzirom na to da je takvo proširivanje izuzetno retko čak i kod žena i muškaraca koji nisu žrtve pojedinačnih napada? Ipak, mnoge od ovih žena proširile su svoju angažovanost na

intelektualni, politički i emocionalni plan. One nisu »prevazišle« svoj pojedinačni gubitak i svoju ljubav prema pojedincu; pojedinačnost je bila emocionalni koren i izvor njihovog protesta. Kroz angažovanje u pojedinačnom slučaju one su proširile materinstvo na davanje podrške i zaštite ljudima čiji je život upropašćen nasiljem.

»**Tvrdo glava odluka.**« Kao što nas deca podsećaju, tvrdo glava odluka je obeležje materinstva. Majke odgovaraju: to što izgleda da je tvrdo glava odluka može biti mešavina plašljivosti, oklevanja i očaja. Žene koje pružaju otpor nisu (skoro sasvim sigurno) kao ni obične majke oslobođene iskušenja da odgovornost prebace na druge, odnosno, da dopuste da drugi – nastavnici, poslodavci, generali, sveštenici, bake i deke – utvrđuju norme prihvatljivosti i da se na njih prebaci odgovornost za dečji život. Poput običnih majki, među ženama iz pokreta otpora verovatno ima **pojedinki** koje bi u normalnim vremenima diskutovale sa nastavnikom ili organizovale protest protiv lokalnog zagađivača. Ali, »tvrdo glava odluka« poprima novo i kolektivno političko značenje kada žene koje zajedno deluju izađu iz svojih domova da zauzmu prostore koji nikada nisu bili predviđeni za žensko prisustvo.

Nalik na svoje pandane u drugim pokretima otpora, ove tvrdo glavo odlučne Argentinke i Čileanke, koliko god da su lično plašljive, javno izjavljuju da preuzimaju odgovornost za zaštitu sveta u kome one i njihova deca moraju da žive. Ove žene su ćerke, naslednice i kako ih Kolvicova naziva, **mater dolorosa**. Kao i u prikazu koji daje Kolvicova, majka postaje žrtva kada njena deca postanu žrtve. Ove žene su i same žrtve; štaviše, one su prvo svedokinje kako njihovi najmiliji postaju žrtve, a zatim i nepoznati ljudi; one stoje nasuprot vlasti, solidarne sa povređenima. Međutim, u izvesnom smislu, zbog

ispoljene hrabrosti, one odbijaju da budu žrtve. Tačnije, one se podsmevaju dihotomijama koje još uvek rešetaju političku misao. Ne postoji kontradikcija između »uloge žrtve« i preuzimanja odgovornosti za javnu politiku. Moguće je snažno delovati stajanjem uz one koji su povređeni. Slabost i pasivnost ne ogledaju se u otkrivanju sopstvene patnje i odsustvu želje da se drugi osakati ili da mu se nanese šteta. Latinoamerička *mater dolorosa* naučila je kako da se bori kao žrtva za žrtve; ne pristajanjem uz jake već pružajući otpor jakima.

Ženska politika otpora nije sama po sebi mirovna politika. Žene mogu da organizuju sabotažu mirovnim sporazumima ili da slave heroje ili mučenike organizovanog nasilja. Tokom Malvinskog/Foklandskog rata, Argentinke i Engleskinje organizovale su ženski skup u Njujorku da zajedno osude militarizam i imperijalizam svojih zemalja. Ali, tokom istog tog rata, argentinske Majke su navodno koristile patriotsku retoriku za jačanje sopstvenih ciljeva: »Malvini pripadaju nama kao što nam pripadaju i naši sinovi.«

Međutim, u sopstvenom kontekstu, argentinski protest je imao a čileanski i dalje ima antimilitarističke implikacije. Režimi protiv kojih žene protestuju bili su i jesu militaristički; sveprisutnost vojnika kao tlačitelja i generala kao komandanata tih tlačitelja bila je – a u Čileu je i dalje – dovoljna da simbolizuje kontrast između žena i rata. Štaviše, delovanje generala nije slučajno povezivano sa militarizmom. Kao što je Platon shvatio, odbacujući vojnu vlast u svojoj totalitarnoj državi, mučenje, otmice i drugi fizički teror inficiraju vlast strašnih tirana, baš kao što zverstva inficiraju i najbolje organizovani rat. U svojim planiranim i sve brutalnijim strategijama radi zadobijanja apsolutne kontrole, generali su primer preterivanja svojstvenog vojnoj tiraniji. Zbog toga se u ženskim

protestima pred sud javnosti ne izvodi samo određena vlada već vojna vlast uopšte.

Kakva god da su njihova militaristička osećanja ili retorika, argentinski i čileanski protesti svetu pokazuju ideale nenasilja. Iako efikasni protesti neizbežno povređuju svoje protivnike i osobe koje su sa njima povezane, cilj demonstracija nije da vređaju nego da okončaju vređanje. Nijedna od njihovih akcija nije nosila čak ni rizik nanošenja ozbiljne i trajne fizičke štete. Njihov postojani cilj bio je ponovno povezivanje i obnavljanje pravednog društva, ali i kažnjavanje onih koji su bili odgovorni za nasilje. Dajući primer postojanog i tvrdoglavog delovanja, argentinske i čileanske žene poslužile su kao uzor za nenasilni otpor u drugim zemljama Latinske Amerike kao i u celom svetu. One su, prema tome, doprinele kolektivnim naporima da se pronađe mir, kakav god da je njihov stepen efikasnosti unutar sopstvenih zemalja. Kao i materinsko ponašanje iz koga izrasta, ženska politika otpora može da bude rasna, plemenska ili šovinistička; ne možemo očekivati da žene u pružanju otpora izraze onu retku ljudsku sposobnost solidarisanja sa svim žrtvama nasilja. Ali, ako ovi latinoamerički protesti na bilo koji način imaju simboličku vrednost, oni nam sugerišu da latentna miroljubivost koja karakteriše materinsko ponašanje ima tendenciju da se ostvari jer se njene učesnice, razmišljajući o nasilju, aktivno bore protiv njega.

Feministička politika

Ne postoji nikakav lakmus test da se utvrdi ko je »feministkinja«. U svetu i u Sjedinjenim Američkim Državama, feminizam je raznolik društveni pokret koji se nalazi u procesu promene i sopstvenog stvaranja. Kada govorim o feminizmu najmanje imam u vidu politiku transformisanja onih socijalnih i lokalnih odnosa u kojima

se žena namerno ili nesvesno kažnjava zbog svog pola. Drugo, kakvom god drugom politikom i interesima da se rukovode, feministkinje se ozbiljno usredsređuju na načine na koje rod – socijalna konstrukcija muškosti i ženskosti – organizuje politički, lični i intelektualni život. U skladu sa tom feminističkom pretpostavkom, rodom uslovljena podela rada, zabave, moći i osećajnosti predstavlja socijalni konstrukt koji nanosi štetu ženama, a u manjoj meri i muškarcima, i koji se, prema tome, može i mora menjati. Najvažnija, iako možda najkontroverznija, činjenica jeste da se feministkinje bore za prava žena,^{24/} da se bore na njihovoj strani, ponekad protiv muškaraca, a često sa njima. Kao žene, ili iz solidarnosti sa ženama, feministkinje se bore protiv svih socijalnih, rasnih, ekonomskih ili fizičkih zloupotreba koje prete da ugroze sposobnost žena da rade i vole.

Ovo je opšta i elastična definicija koja ostavlja otvorenom mogućnost za praktično svaku vrstu neslaganja među feministkinjama u pogledu politike ili teorije. Ovo je definicija koja ni na koji način ne obavezuje feministkinje na antimilitarizam. U mnogim delovima sveta, feministkinje organizuju nabavku oružja za ličnu odbranu i odbranu svog naroda, želeći u očajanju da razoružaju moćne i nasilnički nastrojene muškarce. Neke feministkinje podržavaju vojno regrutovanje žena u manje očajnim okolnostima, tvrdeći da žene imaju koristi od plata, posla, putovanja i obrazovanja koje nudi život u vojsci: štaviše, one insistiraju, da bi žene kad bi im bilo dozvoljeno da se obučavaju i da neposredno učestvuju u borbi mogle da steknu hrabrost i veštine koje se u borbi stvaraju.

Politički gledano, mnoge feministkinje veruju da građani u demokratskom društvu treba da prihvate privilegije i dužnosti koje im vojnička država nameće. U Sjedinjenim Američkim Državama, pojedinci su plaćali i

molili da dobiju mogućnost da ne učestvuju u borbi; Crni Amerikanci i drugi muškarci pripadnici »manjina« i siromasi selektivno se regrutuju za nepopularne ratove. Međutim, uprkos tim nepravilnostima, mnoge severnoameričke feministkinje podržavaju ideal građanske vrline po kome nijedna grupa ljudi, bez obzira na klasnu pripadnost, rasu, pol ili etničko poreklo, ne bi trebalo da bude isključena ili izuzeta od učešća u vojnom komandovanju ili borbenim dejstvima.

Bez obzira na to da li su racionalne liberalke ili se bore za oslobođenje, feministkinjama može da priraste za srce stvaranje feminističke *ženske* militarističke politike. Feministička vojnička junakinja najvernije se može predstaviti slikom mlade žene sa bebom u naručju i puškom preko ramena, mada naoružana devojka koja u uniformi liči na zgodnog muškarca, sa kojim je ponekad posmatrač može pobrkati, zauzima drugo mesto. Mnogobrojne izuzetno ženstvene, a često izuzetno seksepilne, vojničke heroine primernog duha istovremeno ublažavaju nasilje, povećavaju imaginarnu žensku agresivnost i ponovo ispisuju, na golicav i zastrašujući način, seksualni scenario bitke.

Bilo da feministkinje jesu ili nisu militaristkinje, feministička politika preobražava materinski militarizam. Kao i ženska politika otpora, i feminizam dovodi do promene ravnoteže u materinskom ponašanju od poricanja lucidnog znanja i od uskogrudosti do svesti o tuđoj patnji, kao i od povinovanja tvrdoglavoj sposobnosti odlučivanja do aktivnog delovanja. Ovaj preobražaj paradoksalno započinje u bliskom odnosu koji postoji između feministkinja i žena koje su majke. Majke i feministkinje ne mogu jedne bez drugih. Skoro svaka feministkinja je imala majku; mnoge su i same majke; malo je onih koje hladne glave razmišljaju o institucijama i iskušenjima

materinstva koja su često uticala na njihov život, kao i na život njihovih majki. Mnoge majke, čak i one koje su feministkinje, plaše se da feminizam nudi bezdušna ili previše uprošćena rešenja za socijalne i lične dileme materinstva.

Međutim, aktuelni sukob majki i feministkinja – bilo da je praktične ili psihološke prirode – od ogromne je koristi za materinstvo. Iako se neke feministkinje zaista mogu optužiti za preziranje materinstva, nijedan drugi pokret nije ga tako ozbiljno analizirao i tako efikasno radio na ostvarivanju ekonomske i psihološke mogućnosti žena da se posvete materinstvu, a da mu pritom ne žrtvuju svoje fizičko zdravlje i projekte koji sa nisu povezani sa materinstvom. Organizovanjem žena radnica, borbom za stvaranje obdaništa, za dobijanje odgovarajuće zdravstvene nege, za porodijska i roditeljska odsustva, kao i zahtevima da se ženama da pravo da budu majke ako to žele i onda kada to same žele – u ovim i mnogim drugim borbama koje su vodile, feministkinje su toliko puta dokazale da su, boreći za ženska prava, jake saveznice majki. U toj praktičnoj podršci koju pruža majkama u njihovom svakodnevnom radu počiva koren feminističkog preobražaja materinskog militarizma.

Bilo zbog sopstvenog iskustva vezanog za polne predrasude i polne zloupotrebe ili zato što su bile ohrabrene određenom feminističkom politikom i borbom koju su feministkinje vodile u njihovo ime, mnoge prethodno skeptične majke postale su feministkinje. To znači da su one, sa različitim stepenom ubeđenosti, bile sklone da postanu pobornice ženskih prava, sposobne da se usredsrede na uticaj koji rod ima na njihov život, kao i da same počnu da u svom okruženju menjaju rodne odnose koji ih sputavaju. Postajući feministkinje, majke stižu »feminističku svest,« zbujujuće, često bolno, ali

neizbežno saznanje da priče koje su same sebi pričale o tome šta znači »biti žena« predstavljaju samozavaravanje i nisu u službi njihovih interesa. Sa ovim novim saznanjem stvara se i uznemirujuće ubeđenje da su izvesne realnosti njihovog života nepodnošljive i da se moraju promeniti.

Iskaz Sandre Bartki (Bartky) o početku stvaranja njene feminističke svesti –karakterističan za kasnije teorijsko stanovište – veoma je koristan:

*Stvaranje feminističke svesti predstavlja iskustvo spoznavanja istine o sebi i društvu... Samo **značenje** onog što feministkinja predoseća obasjano je svetlošću onog što treba da bude... Feministkinja naslućuje neke karakteristike realnosti kao nepodnošljive, kao one koje bi trebalo odbaciti u korist jednog projekta za preobražaj budućnosti... Socijalna realnost otkriva se kao obmana... Ono što se stvarno dešava sasvim je različito od onog što izgleda da se dešava.25/*

Što se majke tiče, »spoznavanje istine« podrazumeva sagledavanje stvarnih osećanja i konflikata materinstva. Feministički projekat sastoji se u realističnom opisivanju gneva i ambivalentnosti materinske ljubavi. Feministička svest takođe zahteva od majke da sagleda, ne braneći ih, društveni položaj žene i političke odnose između muškaraca i žena, koji od majki iznuđuju – čak i od muškaraca koji preuzimaju ulogu majke – nepotrebno i neprihvatljivo žrtvovanje moći i zadovoljstava.

Sve veća sposobnost majke koja je feministkinja da imenuje i odupre se silama koje postoje u njoj i izvan nje, podriiva mnoge oblike samoodricanja kojima je materinsko razmišljanje sklono. To ne znači da se veselo poricanje, neiskrenost i gubitak ličnosti u odanoj ljubavi – da uzmemo samo tri primera – može »izlečiti« feminizmom. To su

endemska iskušenja materinstva. Međutim, jasno sagledavanje, a ne mistifikacija naslućivanja »sebe i svog društva« kao i istinsko povećanje mogućnosti koje se pružaju ženama i izgrađivanje njihovog samopoštovanja, pomeraju ravnotežu udaljavajući se od iluzija i pasivnosti i idući u susret aktivnoj odgovornosti i angažovanju. Majka koja stiče feminističku svest otkriva tajno značenje dominantnih vrednosti i želi da zna čijim interesima one služe i kako utiču na njenu decu. Biti majka i feministkinja znači prepoznati da mnoge dominantne vrednosti – koje uključuju, ali ne ograničavaju, potčinjenost žena – nisu prihvatljive i ne treba da budu prihvaćene.

Ova feministička lucidnost jača materinsko nenasilje na različite načine. Iako se majke angažuju u pružanju otpora nasilju koje je usmereno prema njihovoj deci, sama deca često smatraju da ih je majka izdala jer ih je optuživala da su »izazivala« nasilje koje je nad njima vršeno ili je od njih tražila da »razumeju« nasilnika. Podjednako su zastrašujuća sećanja majki koje su štitile svoju decu, ali nisu mogle da zaštite sebe od fizičkog zlostavljanja ili od učutkivanja i prezira koji su bili na granici nasilja. Feministkinje imenuju mnogobrojne oblike nasilja kojima su žene izložene –od ljubavnika, poslodavaca, muževa i nepoznatih muškaraca – i prepoznaju žensku sklonost ka »potčinjavanju« ili ka preuzimanju krivice za muško nasilje, ili, što je još gore, sklonost da decu uče istom takvom ponašaju.

Iako su feministkinje možda užasnute kada majke zlostavljaju ili zanemaruju svoju decu, i mada se feministički glasovi ističu u protestima protiv siromaštva i očaja koji su često uzrok tog zlostavljanja ili zanemarivanja, feministkinjama je ponekad teže da jasno vide nasilje i da ga bezrezervno osude kada to nasilje čine žene. Međutim, u naučnim radovima, lepoj književnosti i

pismima uredništvu raznih listova, feministkinje su insistirale na sagledavanju materinskog nasilja da bi se ono razumelo i da bi se protiv njega preduzele mere. Feministkinje imaju zadatak da utvrde kakvo je nasilje u pitanju kada majke prirodu doživljavaju kao neprijatelja, lomeći dečju volju i ponekad dečje telo. Uopšteno govoreći, kada feministkinje analiziraju posledice potiskivanja polnosti ili materinski gnev zbog poretka rođenog iz straha i lišavanja, one isto tako pišu o materinskom nasilju i izjašnjavaju se protiv njega. Feministkinje sve ovo čine kao pobornice ženskih prava. One se ne bave samo analizom već i stvaranjem politike i prostora koji ženama pružaju ekonomsku mogućnost i fizičku bezbednost da se staraju o sebi i onima do kojih im je stalo, dakle, da krenu iz početka.

Sve u svemu, majka-feministkinja sve jasnije sagledava nasilje koje je nad njom izvršeno ili koje je ona izvršila i postaje sposobnija da mu se odupre. Kada razvije kritički stav prema nasilju koje je prethodno prihvatila, ona će verovatno početi da sumnja u dominantne fantazije i teorije o organizovanom nasilju u javnosti. Mitovi o divljim mužjacima, strašnim ratnicima, sveznajućim intelektualcima, o zaverama, vanrednim stanjima i nuklearnoj zaštiti postaju ranjivi pod lucidnim znalačkim pogledom. Udruženo sa obavezom da pruži zaštitu, to lucidno i kritičko znanje može samo po sebi biti dovoljno da podstakne majčin otpor militarističkim planovima i »odbrambenim strateškim inicijativama« koje prete njenoj deci.

Ali, lucidno znanje ne može samo po sebi da podstakne majčin otpor nasilju koje prete »drugoj« deci, čak ni u slučaju kada to nasilje finansira i izvršava njena sopstvena vlada. Kada je u pitanju proširen materinski militarizam, najbolje znanje mora biti motivisano i

provereno u saosećanju sa tuđim patnjama koje su »nepodnošljive i koje bi trebalo odbaciti u korist jednog projekta za preobražavaj budućnosti.« U Poglavlju 7, nagovestila sam da u materinskom ponašanju ima osnova za proširivanje obima nenasilja u porodici putem materinske identifikacije sa drugim posebnim materinskim obavezama da se štiti i voli život. Upravo sam odala priznanje proširivanju saosećanja ženske politike otpora kod argentinskih i čileanskih žena. Feministička politika takođe daje značajan doprinos transnacionalnoj i transkulturnoj solidarnosti majki.

Za razliku od materinskog načina mišljenja koje ima koren u posebnim osećanjima i lojalnostima, feminizam izričito proklamuje ideal solidarnosti i glasno izražava žaljenje zbog svog neuspeha da taj ideal sprovede u praksi. Ideal solidarnosti naslednik je ranijeg ideala »sestrinstva,« koji su neke feministkinje prihvatile još pre jedne decenije.^{26/} Žensko sestrinstvo zasnivalo se na navodno zajedničkoj ugnjetenosti od strane muškaraca i na zajedničkoj odgovornosti za starateljski posao. Romantične nade polagane u sestrinstvo nisu izdržale klasnu i rasnu podeljenost, izraženu razliku u obliku i stepenu ugnjetavanja žena, kao i bezbroj kulturnih i individualnih razlika u pogledu učešća žena u poslu starateljki. Zajedno sa idealom sestrinstva, nakratko je zavladao ideja da su muškarci drugi i neprijatelj. Ova miltaristička konstrukcija protivrećila je savezima žena i muškaraca iste rase i klase i nežnom drugarstvu koje se često razvija između žena i muškaraca koji su kolege i prijatelji. Feminizam koji bi muškarce označio kao neprijatelje ne bi mogao da dobije podršku velikog broja žena koje su, kakvo god da im je seksualno opredeljenje, volele muškarce kao braću, očeve, sinove, rođake, prijatelje, i ponekad ljubavnike.

Feministički ideal identifikovanja sa borbom za ženska prava potpuno se razlikuje od ličnog iskustva u okviru romantičnog i militarizovanog sestrinstva. Iako feministkinje više ne tvrde da su sve žene potlačene na isti način ili da sve žene imaju zajedničko iskustvo u pogledu materinstva i staranja o deci, one jesu razvile alternativni ideal zasnovan na solidarnosti sa ženama koje trpe i opiru se seksualnom, rasnom, intelektualnom, ekonomskom ili drugom obliku zlostavljanja. Ideal solidarnosti ne odražava stav koji feministkinje imaju prema bilo kojoj ženi ili prema svim ženama. Očigledno je da su subjekti feminističke solidarnosti žene koje trpe zlostavljanje od muškaraca kao pojedinaca ili od seksističkih ili heteroseksističkih institucija. Drugo, kakva god da su njihova individualna iskustva, feministkinje su sklone da budu političke saveznice zlostavljanih žena – bez obzira na klasu, rasu i oblik seksualnog tlačenja – kao bića koja daju život, kao majke ili rođake. Solidarnost se pruža bez ograničenja sa različitim naglascima u zavisnosti od stavova samih feministkinja. Ali, solidarnost ne uključuje »žene« uopšte, već, naprotiv, žene koje učestvuju u posebnom obliku borbe.

Majka koja je istovremeno žena u procesu sticanja feminističke svesti verovatno će pronaći ideal solidarnosti među ženama, posebno ako se nađe u društvu drugih feministkinja. Bez obzira na to da li će se sresti u skloništu, čitalačkoj grupi, centru za rekreaciju, sindikatu ili u mirovnoj akciji, feministkinje proklamuju ideale solidarnosti u eksplicitnim ideološkim izjavama, često kroz ogorčene optužbe i kroz priznanja o neuspehu koji potvrđuje snagu njihovog ideala. U meri u kojoj sama majka prihvati ideal solidarnosti, delokrug njenog lucidnog znanja proširiće se na »druge« žene, i uključiti često one majke koje su mete nasilja njihovih sopstvenih vlada.

Solidarnost sa ženama koje se bore za svoja prava podriva vojnu lojalnost državi. Ta solidarnost izbegava apstraktne partijske etikete – poput »komunističke,« »fašističke,« »demokratske«– radi pažljivijeg uvida u razloge ženske patnje i ženskog delovanja. Vojna lojalnost zahteva od žena i muškaraca da ubijaju – ili bar da plate da se obuče ubice– u ime apstraktnog neprijateljstva. Feministička solidarnost među tim apstraktnim neprijateljima i saveznicima pokušava da se identifikuje sa kulturno specifičnom borbom žena da rade, da se staraju o svojoj deci, da uživaju, da slobodno razmišljaju i govore, kao i da se suprotstavljaju zlostavljanju.

S obzirom na to da feminizam preobražava poricanje i uskogrudost koji podstiču materinski militarizam, majke će verovatno prvo reagovati protiv posebne politike nasilja i snaga koje prete njima i njihovoj deci, a zatim protiv onih koje njihova sopstvena vlada upotrebljava protiv drugih, i konačno u ime dece nad kojom se bilo gde vrši nasilje. Majke nisu posebno altruistički nastrojene, ali su sposobne da budu odgovorne i solidarne. Majke se angažuju u različitim akcijama, od pisanja pisama do blokiranja vojnih baza, obično u dogovoru sa muškarcima i ženama koje nisu majke, ponekad u grupama koje su isključivo sastavljene od majki ili od feministkinja. Sve dok su u javnosti prisutne kao majke koje se opiru nasilju i traže mir, one preobražavaju značenje »materinstva.«

Istina je, takođe, da kada se majke eksponiraju u javnosti kao mirovne aktivistkinje, feministkinje se mogu pokazati nevoljnim da ih podrže. Kao što su mnoge feministkinje istakle, žene mogu da se angažuju kao žene individualno ili kolektivno, a da u svoje ime ili u ime žena uopšte ne iznose tipične feminističke zahteve kao što su pravo na jednaku zaradu, pravo na napredovanje u službi,

pravo na obavljanje rukovodećih funkcija, pravo na seksualno zadovoljstvo u kome zadržavaju samopoštovanje, pravo na kontrolu uslova rađanja, ili pravo na autonomiju unutar braka i mogućnost pravičnog razvoda. Mnoge feministkinje smatraju da svaka politika koja eksplicitno ne govori o nepravdi koja se čini ženama odvrća žensku energiju od feminističkih zahteva. Mnoge feministkinje su posebno skeptične kada je reč o materinskoj antimilitarističkoj politici koja se zasniva na identitetu žena kao majki, starateljki, kao rodbine koja pruža pomoć i utočište. Ova politika koja crpe snagu iz posla koji žene obavljaju, izgleda da previđa eksploataciju radnika i ojačava koncepciju ženske odgovornosti koja, što se samih žena tiče, ne sluti na dobro. Za razliku od ženske politike otpora koja se ponosno oslanja na tradicionalne identitete čak iako ih preobražava, feministička politika podvrgava kritičkom razmišljanju sve tradicionalno ženske uloge.

Međutim, uprkos tim neizbežnim tenzijama ja verujem da feministkinje jačaju moć majki da deluju bilo kao pojedinke bilo u mešovitim grupama bilo u okviru ženske politike otpora. Same feministkinje naglašavaju činjenicu da kad god žene deluju u javnosti ili zajedno sa drugim ženama, one stiču samopoštovanje i veštine koje feministkinje žele da sve žene steknu. Feministička književnost i umetnost slave takvu snagu i potom je ozakonjuju kao žensko pravo i to vrlo često na očigled njihove kulture kakav god da je razlog zbog koga je ta snaga stvorena. Nažalost, takođe je istina da kada se žene ponašaju militantno, kada tu snagu steknu i žele da je upotrebe, one bez razlike postaju predmet mizoginih uvreda od strane nepoznatih muškaraca, od strane političkih protivnika, a često i od strane muškaraca u čijem okruženju žive. Uprkos lokalnim varijantama u rečniku i

naglasaku, u tom rečniku uvreda postoji obeshrabrujuća redundanca: ženski sudovi se pobijaju kao »suludi,« »histerični,« naivni i sentimentalni; njihov »kastirajućii« gnev potiče iz seksualne zavisti ili seksualnog lišavanja; one su veštice, kurve i lezbejke. Upravo su feministkinje dekonstruisale ove uvrede i otkrile kako su psihijatrijske uvrede, seksualno sujeverje i homofobija bili instrumenti za zastrašivanje koji su žene međusobno razdvajali i poricali njihovo poverenje u sopstveni um, poricali njihov gnev i njihove želje. U feminističkoj kulturi, čak i bez eksplicitne feminističke podrške, prezir koji bi u suprotnom bio obeshrabrujući može kod žena da stvori umesan gnev i ponos.

U celini, majke koje steknu feminističku svest i uključe se u feminističku politiku verovatno će postati još sklonije nenasilju i antimilitarizmu. Povećavajući moć majki da saznaju, da vode računa o svojoj deci, kao i da deluju u skladu s tim, feminizam aktualizuje miroljubivost koja je latentno prisutna u materinskom ponašanju. Feminizam poseduje tu moć transformacije bez obzira da li su feministkinje antimilitaristički nastrojene ili nisu. Kao što sam naglasila, u okviru svakog širokog shvatanja feminizma, moguće je aplaudirati organizovanom nasilju a da se pritom ne naruši feministički angažman.

Iz ovog, međutim, ne proizlazi da su feminizam i politika mira međusobno suprotstavljeni. Naprotiv, ja verujem da je feminizam već povezan sa politikom mira i da svoje dvostruko poreklo vodi od rada koji su tradicionalno obavljale žene i od feminističkog otpora zlostavljanju žena. Trebalo bi da je već postalo očigledno da su majke-feministkinje ujedno i antimilitaristkinje, a takav je i onaj deo feminističkog pokreta koji čine majke zajedno sa muškarcima i ženama koji su preuzeli ulogu majke. Sasvim nezavisno od svojih pripadnica koje su

majke, u samom feminizmu postoje inherentne antimilitarističke karakteristike. Otkrivajući veze između stvaranja »muževnih« muškaraca i ratovanja, feministkinje su podrile apstraktne teorije o pravednom ratu, seksualnim fantazijama i strahovima koji pothranjuju privlačnost nasilja. Feministkinje često smatraju da se nasilje nad ženama simbolički reflektuje na vojno i ekološko nasilje i da je uzročno odgovorno za njih; opiranje jednom podrazumeva opiranje drugom. Feminizam je globalni pokret solidarnosti koji poštuje razlike uprkos gnevu i ogorčenosti. Čak i u svojim naporima da jedne drugima efikasno pruže podršku, feministkinje moraju da stvore »mirovne« tehnike.

Zbog toga ne bi trebalo da nas iznenađuje činjenica što specifično feministička politika mira predstavlja jedan od najvitalnijih delova međunarodnog mirovnog pokreta. Ako feminizam u svojoj borbi protiv militarizma upućuje izazov materinskom militarizmu, da li je nerazumno nadati se da antimilitaristički feminizam može efikasno da transformiše latentnu materinsku miroljubivost u instrument mira? Feminističke mirovne aktivistkinje nude miroljubivim majkama pomoć, teoretske uvide, psihološku podršku i solidarnost u akciji. Taj proces nije isključivo jednosmeran. Majke osnažuju feminizam jer, osnažene feminizmom, donose kolektivnoj politici mira drugačije načine mišljenja i principe nenasilja izbrušene u svakodnevnoj upotrebi.

Time ne želim da kažem da se feminizam utapa bilo u materinstvo bilo u politiku mira. Mnoge feministkinje su zaprepašćene uslovima u kojima se odvija nega dece i činjenicom da žene na njih pristaju. Mnoge feministkinje su uključene u organizovano nasilje kao u deo svog otpora neprekidnom ekonomskom i rasnom nasilju kome su izložene. Međutim, ima istine – i nade – u

paroli da je »Feministički svet miroljubiv svet«. Feministička svest može biti i antimilitaristička i materinska; stav do koga se došlo u feminističkom preobražaju materinstva ujedno predstavlja specifičnu i moćnu antimilitarističku viziju. Još jednom ću parafrazirati iskaz Sandre Bartki o njenom sticanju feminističke svesti koji sam prethodno citirala:

Sticanje antimilitarističke i feminističke materinske svesti znači iskustvo spoznavanja istine o društvenoj upotrebi organizovanog nasilja i o sopstvenoj reakciji na njega u obliku straha ili revolta. Društvena stvarnost, stvarnost organizovanog nasilja je varljiva... Ono što se zaista dešava potpuno se razlikuje od onog što izgleda da se dešava... Sticanje materinske feminističke i antimilitarističke svesti predstavlja iskustvo spoznavanja uticaja nasilja na sopstvenu decu i sebe same, kao njegove žrtve ili izvršiteljke, da bi se potom odbacila sopstvena sudbina radi solidarnosti sa drugim ženama koje se odupiru nasilju... Samo značenje onog protiv čega se bori materinski feministički antimilitarizam, dakle, brutalnost i nasilje koji sobom nose velike troškove, otkriva nam se u svetlosti mira koji treba da bude afirmacija života koji nasilje uništava. Materinski antimilitarizam smatra da su neke karakteristike stvarnosti neprihvatljive i da ih treba odbaciti radi projekta o preobražaju budućnosti.

Epilog

Feministička materinska politika mira: mirotvorci stvaraju zajedničku sumnju u nasilje, klimu u kojoj se izražava želja za mirom, način života u kome je moguće

učiti i ispoljavati nenasilan otpor i strategije pomirenja. Ovaj opis mirotvorstva je i opis materinstva. Majke svoj posao shvataju ozbiljno i stvaraju žensku politiku otpora. Feministkinje podržavaju tu politiku, smišljaju njene strategije, slave njenu snagu i opiru se nasilju i preziru. Majke, feministkinje i žene koje pružaju otpor članice su »maštovitog kolektiva.«^{27/} Kao kolektiv, ta grupa crpe snagu iz čina i simbola rađanja kao i iz predanog rada žena koje su tokom većeg dela istorije preuzimale odgovornost za zaštitu i negu potomstva. Ali zbog toga što je feministički, ovaj maštoviti kolektiv podrija mitsku podelu na žene i muškarce, na privatnu negu i javnu zaštitu, koja sputava i materinske i mirotvorne napore. S obzirom na to da muškarci preuzimaju ulogu majki, a da majke artikulišu javni otpor nasilju, materinstvo i mirotvorstvo postaju jedno, žensko-muški posao – feministička materinska politika mira.

Taj »maštoviti kolektiv« majki, feministkinja i žena koje pružaju otpor predstavlja čudan politički entitet. Njega čine jedno ponašanje i dva politička pokreta, u kome je svaki element često u sukobu sa druga dva. Svaki od ova dva politička pokreta transformisao bi, sa svoje strane, materinsko ponašanje; zajedno, međutim, oni rade na maštovitosti majki i svakog onog ko se identifikuje sa ulogom roditelja. Koalicija majki, feministkinja i žena koje se opiru nasilju u stvarnosti je retka pojava. Međutim, ta maštovita veza nadahnjuje nov politički identitet: majku-mirotvorku feminističkog usmerenja koja se oslanja na istoriju i žensku tradiciju stvaranja politike mira koja poštuje ljudska bića. Oblici i ideologije feminističke materinske politike mira su različiti i još uvek se stvaraju u raznolikim kombinacijama angažovanja majki, feministkinja i žena koje se opiru nasilju. Pojedinke u njima učestvuju u skladu sa sopstvenom ekonomskom

situacijom, političkom lojalnošću, temperamentom i veštinom. Ali, čak i u svojim početnim oblicima ova politika već daje značajan doprinos višeznačnom, polimorfnom stvaranju »mira«.

Ja sam stvorila te argumente, stoga verujem u njih. Međutim, ideja feminističke materinske mirovne politike stvara nevericu. Živimo u ratnom okruženju. Čini nam se da se na svakom koraku bore muškarci a ponekad i žene. Na svakom koraku, muškarci i žene podržavaju te borce u izvršenju akcija za koje veruju da opravdavaju nasilje. Na svakom koraku, uprkos najboljim namerama pravednih ratnika i onih koji ih vole, »svirepost prati rat kao što šakali prate ranjenu životinju.«^{28/} Oni koji žive u neobjavljenom ratu – u stanju koje se smatra mirom – svedoci su plemenskog nacionalizma, rasizma, potčinjavanja i imperijalizma koji nas podsećaju na činjenicu da nam mir tako često izgleda samo kao privremeni prestanak neprijateljstava.

Mirovna aktivnost je uvek specifična kao poseban otpor posebnom nasilju. U Argentini Majke, kao grupa, nisu preživele pobjedu koju su ostvarile. Kada su otmice prestale i kada je vojnu tiraniju zamenila demokratskija vlada, žene više nisu bile sigurne u to šta treba da zahtevaju i kako da pružaju otpor. Žene su bile klasno i politički podeljene; samo su neke od njih bile zainteresovane da učestvuju u demokratskom životu. One nisu mogle kolektivno da odluče koliko će se dugo nadati povratku svoje dece, kako će obeležiti uspomenu na njih, a ni kako će ubice pozvati na odgovornost. Međutim, zahtevi koje su one postavljale čak i posle pada vojne hunte izgledaju jasniji od zahteva sa kojima se suočavaju mirotvorci u Sjedinjenim Američkim Državama.

U Sjedinjenim Američkim Državama vladini službenici sastaju se sa vođama imperija koje su nekada

nazivali zlim i, u trenucima optimizma, izjavljuju da je »hladni rat« završen. Pa ipak ti isti službenici i dalje prizivaju sveti rat protiv komunizma i u to ime pripremaju »konflikte niskog intenziteta« koji razaraju tkivo dalekih društava, tolerišu zločinačka kršenja ljudskih prava u »prijateljskim« zemljama i detaljno planiraju tako ogromno i konačno nuklearno uništenje da ono izmiče ljudskom poimanju. Građani Sjedinjenih Američkih država žive u stanju nuklearne opsade,^{29/} kao taoci oružja koje njihova vlada razmešta, kao saučesnici u proizvodnji municije koja se naširoko reorganizuje kao »oružana agresija protiv siromašnih,«^{30/} i jer su nesposobni da razmišljanjem iskorače iz teologije koja zagovara »mir kroz snagu« – drugim rečima, kroz nasilje. Nuklearno oružje nije neutralna činjenica već funkcioniše u sistemu rizika i u sistemu ekonomske i vojne prevlasti koji je skoro previše kompleksan da bi se mogao shvatiti. Kada se tortura i tiranija tolerišu u jednoj zemlji, kada se zauzimaju poljoprivredna dobra, bombarduju gradovi ili u drugoj zemlji spaljuju bolnice, moguće je nazreti posledice ratova za koje se pripremamo i koje finansiramo. Međutim, lako je skrenuti pogled sa nasilja koje nuklearna država dozvoljava i rizikuje i okrenuti se, umesto toga, ranijim ratovima da bismo uživali, ili u najmanju ruku opravdali, nasilje izvršeno u ime patriotizma u ranijim, nevinijim vremenima.

Međutim, uprkos sveprisutnosti rata, centralne ideale na kojima se zasniva vojnička čast i pravda sada dovodi u pitanje njihovo sopstveno oružje. Istini za volju, vojnička romansa je verovatno uvek bila iluzija (čak se ni u *Ilijadi* ne daju utešne slike nasilja). Iako je možda bilo bitaka u kojima su se vojnici borili protiv vojnika i gde je retko ko drugi bio povređen, od kad postoje ratovi postoje i »civilni« koje ranjavaju, koji gladuju, koje siluju i koji

postaju robovi kad vojska dođe. Sada, međutim, čak i ti tragovi romanse blede. Ni najstroža podela na borce i civile ne može da opstane s obzirom na postojanje modernog oružja. Ne postoji »prekid vatre« između »konvencionalnog« i nuklearnog oružja;^{31/} ona su ekonomski, fizički i strateški nerazdvojna. Ona zajedno oličavaju kontradikciju između ideala viteškog, moralno uzdržanog vojničkog patriotizma i mašina od kojih patriote zavise. U svetlu nuklearnog rata, svi ratovi izgledaju bledunjavo. Da li je ikada postojalo dovoljno dobro oružje za naoružanog ali ranjivog, hrabrog ali uzdržanog pravednog ratnika? Da li je bajonet bio bolji od napalma; da li su životinje u stanju raspadanja koje su vojnici bacali preko zidina u gradove pod opsadom da bi zarazili stanovništvo bolje od hemikalija koje se raspršuju nad mobilisanim trupama? Gde je klupko rata počelo da se odmotava? Jedan američki filozof, ironično i možda uskogrudno, stavlja taj početak u Getizburg, gde je »pobeda pokolja nad viteštvom dovela do užasnog Šermanovog marša kroz Džordžiju i Južnu Karolinu, do totalnog rata, do bacanja zapaljivih bombi na Drezden, do Hirošime i Nagasakija, do granatiranja mlaznog aviona punog putnika.«^{32/}

Mada se bezbroj žena upustilo u romansu sa ratom, mnoge su odbile seksualno-konceptualnu primamljivost vojničkog razmišljanja. Poput svakog teoretičara koji zastupa princip pravednog rata, i ove žene umeju da naprave moralnu razliku između masakra u Maj Leju i bitke za Britaniju, između Piketovog napada na Getizburg i granate ispaljene na putnički avion. Međutim, one odbijaju onaj način razmišljanja koji van zakona stavlja jedan oblik nasilja da bi ozakonio drugi: »Mi ne pravimo razliku između pušaka i nuklearne bombe.« »Mi smo protiv svakog rata i protiv nasilja nad svakim ljudskim bićem.«

»Apstraktni termin 'neprijatelj' u praksi znači uništenje ljudskih bića.«^{33/} Šta god da žene rade, zavesa pada na dramu o pobedniku i pobeđenom, o vojniku i civilu, o junaku i nitkovu. Zasićenost bombardovanjem, nuklearnim projektilima i profitiranjem na prodaji malog smrtonosnog oružja bili su dovoljni da okončaju taj komad. Žene nisu zaustavile rat; mnoge od njih su ga volele. Ali dok se ta »velika drama« odvija, žene stvaraju alternativu. U njihovoj viziji rat nije autentični komad već proizvod »civilizacije« koju on samo naizgled prekida. Vidžinija Vulf o tome piše iz perspektive fašističkih tridesetih godina ovog veka:

Javni i privatni svetovi neraskidivo su povezani; tiranije i servilnosti jednog su tiranije i servilnosti drugog.^{34/}

Njene reči danas nalaze odjeka kod Kriste Volf:

Znamo kada rat počinje, ali kada počinje ono što prethodi ratu? Ako s tim u vezi postoje pravila, trebalo bi ih preneti drugima. Trebalo bi ih zaveštati i zapisati na glinenim pločicama ili u kamenu. Šta bi u njima stajalo? Ne dozvolite da vas vaši ljudi varaju.^{35/}

U ovoj alternativnoj viziji nestao je »divni brat,« viteški junak svake militaristički nastrojene sestre i teoretičara sklonog konceptu pravednog rata, a sa njim su nestala i sva njegova pravila. Dok Kasandra Kriste Volf, koju niko nije mogao da čuje, gleda kako ubijaju njenog brata Troila, drevna bitka se povezuje sa aktuelnom opasnošću, sa »užasnom ogoljenom muškom nasladom,« sa apstraktnim eufemizmima intelektualaca koji se zalažu za odbranu zemlje:

Troil je stajao na svom mestu i borio se, licem u lice, sa svojim protivnikom. On se borio po pravilima, kao su ga učili da treba da se bore muškarci visokog roda... Ahil je podigao mač visoko iznad glave, uhvatio ga čvrsto sa obe ruke, i zviznuo njime mog brata. Sva pravila su zauvek bila prekršena. Eto, tako se to radi.36/

Kasandra vodi svog ranjenog brata u hram, skida mu oklop i vida mu rane. Ahil ide za njom, napušta označeno »bojno polje« i ulazi u svetište.

U kakvoj ulozi se neprijatelj približava mom bratu? Kao ubica? Kao zavodnik? Da li tako nešto može da postoji – spoj pohote ubice i ljubavnika u jednoj osobi? Da li je dozvoljeno da tako nešto postoji među ljudskim bićima? Ukočeni pogled žrtve. Nestašno približavanje progonitelja, koga sada vidim otpozadi, te razvratne zveri. On grli Troila, miluje ga, pomera ga – bespomoćnog dečaka sa koga sam ja, nesrećna žena, skinula oklop! Kako se smeje i previja od smeha. Hvata ga za vrat. Njegova punačka, dlakava šaka kratkih prstiju steže vrat mog brata... Oči mog brata počinju da iskaču iz svojih duplji. Kakvu nasladu vidim na Ahilovom licu. Užasnu ogoljenu mušku nasladu. Ako to postoji, sve je moguće.37/

Tako Krista Volf, građanka nuklearne Istočne Nemačke, piše o Troji. U Sjedinjenim Američkim Državama njene reči nalaze odjek kod jedne druge žene, Lesli Marmon Silko, koja je stvorila još jednog junaka pravednog rata. Njen junak, Indijanac Tajo, bio je vojnik u Japanskom ratu (1941-1946), a zatim se vratio da živi u Sjedinjenim Američkim Državama. »Izbezumljen« kao Septimus Voren Smit Virdžinije Vulf i Šadrak Toni Morison, Tajo ne može da zaboravi:

*Stalno je video kožu leševa u rovovima sa obe strane blatnjavog puta – tanku i tamnu kožu razapetu na nadutim šakama prekrivenim muljem; čak su i beli muškarci imali tamniju kožu posle smrti. Nije bilo nikakve razlike kada su njihova tela ležala naduta i prekrivena mrvama. Ta tela su za Taju postala nešto najgore; izgledala su mu previše bliska i kad su bila živa. Kada im je narednik rekao da poubijaju sve japanske vojnike postrojene ispred pećine sa rukama na glavi, Tajo nije mogao da povuče obarač... U tom trenutku video je kako Džosaja /njegov ujak/ stoji među njima... Tako je Tajo stajao, ukočen od gađenja, dok su pucali na vojnike i dok je gledao kako njegov ujak pada, a on je znao da je to Džosaja... /čak i pošto ga je / Roki naterao da pogleda leš i rekao mu: »Tajo, ovo je **Japanac!** Ovo je **japanska** uniforma.«38/*

Rat u kome se Tajo bori »prerasta u nuklearni«; Tajo se vraća kući, u rezervat Laguna u kome žive Pueblo Indijanci, na zemlju gde se prave bombe i gde su usevi i stoka uništeni mnogo pre no što je ta zemlja počela da se koristi za proizvodnju bombi. U napuštenom rudniku uranijuma Tajo naslućuje suludi i globalni obrazac uništenja, u viziji čiji početak liči na viziju mira:

Lokacija po imenu Trojstvo, gde su isprobali prvu atomsku bombu, nalazi se samo tri stotine milja jugoistočno u Vajt Sendzu (White Sands). Tajne laboratorije u kojima je bomba stvarana bile su duboko u planinama Džemes, na zemlji koju je vlada oduzela Indijancima Kočiti Pueblo: Los Alamos, udaljen sto milja severoistočno od mesta na kome se on sada nalazi, još uvek je ograđen visokom žicom kroz koju se pušta struja, gustom borovom šumom i žutomrkim stenama od peščara na obodu kanjona gde se

oduvek nalazilo svetište planinskih lavova blizanaca. Nema kraja; nema granica; on je stigao do tačke konvergencije u kojoj počiva sudbina svih živih bića i same zemlje. U džunglama iz svojih snova saznao je zašto su se japanski glasovi pomešali sa glasovima iz Lagune... Obrisi kultura i svetova povučeni su tamnim ravnim linijama na sitnom svetlom pesku... Ljudska bića su ponovo jedno pleme, sjedinjena sudbinom koju uništitelji planiraju za sve njih, za sva živa bića; ujedinjeni u krugu smrti koji proždire ljude u gradovima udaljenim dvanaest hiljada milja, žrtve koje nikada nisu upoznale ove visoravni, koje nikada nisu videle nežne boje ovih stena gde se pripremao njihov pokolj.

... Zaplakao je osetivši olakšanje što je najzad shvatio taj obrazac, način na koji se sve priče međusobno uklapaju – stare priče, ratne priče, njihove priče – i postaju priča koja se njemu priča. Nije on lud; nikada i nije bio lud. Samo je video svet onakvim kakav je oduvek bio: bez granica, samo kao prolaz kroz prostor i vreme.³⁹

Svako bi mogao da očajava zarad »miroljubivosti« usred nasilja koje je tako sveprožimajuće, a ipak je često nevidljivo. Žene, od kojih se očekuje da budu »miroljubive« i bespomoćne, posebno su svesne tih sila koje su uperene protiv njih. Ponekad izgleda da među ženama majke imaju najbolju priliku da izvrše uticaj. Militaristi još uvek računaju na majke da blagoslove planove nasilnika, uključujući nasilje za koje se njihovi sinovi mobilisu. Trebalo bi nešto da znači kada majke, u ime zaštite i prihvatljivosti, kažu ne. Međutim, ako su među ženama majke najspremnije da govore, njih možda najmanje žele da čuju.

Majke su u mnogim vidovima slične vojnicima. Poput Vilfreda Ovena (Wilfred Owen) i drugih pesnika-

vojnika, one su stvorile antiratnu književnost i oslanjale se na autoritet *svog* iskustva da bi nas podstakle da vidimo ono što su one videle: kad biste mogli da čujete nade i strahove koje sam ja čula, kad biste znali ono što ja znam o životu i brizi, »Priatelju moj, ne bi govorio s tolikim žarom/ Deci što žarko žude za očajničkom slavom,/ onu staru laž.« Činjenica da vojnici i dalje slave rat uprkos svemu što su videli i da se majke pretvaraju u militaristkinje uprkos svom radu i ljubavi, ne odbacuje autoritet njihovog iskustva iako navodi na pomisao da je njihovu kontinuiranu podršku ratu potrebno objasniti. Zanimljivo je da često upravo ženu/majku vojnici optužuje za patriotizam o kome ništa ne zna, dok ona njega optužuje za bezobzirno uništenje.

Ali, na kraju krajeva, majke i vojnici su potpuno različiti. Vojnici poznaju rat jer su u njemu bili. Oni se vraćaju iz zemlje smrti, govore iz prve ruke o ratnom užasu i tajnovitoj privlačnosti, i svedoče o onom što većina nas nije videla. Majke, posebno ako su iz zemalja koje svoje ratove vode daleko od kuće, nisu nigde bile. Ono što one znaju može da zna svaki muškarac i svaka žena i toga niko ne treba da bude pošteđen. Nekim ljudima je teško da slušaju vojničke priče dok drugi uživaju u perverznom ili sadističkom zadovoljstvu slušajući potvrde o užasima o kojima se odavno nagađalo. Retko da je kome dosadno. Materinske priče nisu ni tajanstvene ni privlačno užasne. Kada govore protiv rata, majke kažu upravo ono što svi očekuju da čuju.

Možda, međutim, u političko-akustičkim uslovima tehno-strateškog rezonovanja majke imaju posebnu sposobnost da govore i učine vidljivim kako besmislenost tako i obrasce uništenja. Kad bi se ratovi zaista vodili između boraca i po pravilima, na bojnopolju sa koga bi običan svet bio udaljen, onda bi samo vojnici mogli da ih

razume i samo bi on (ili ona) kroz patnju zaslužio pravo da o njima svedoči. Međutim, »kuće« su u ratu uvek bile bojna polja; sada vojnici koji lete visoko na nebu ili oni koji sede za kompjuterima, miljama daleko, mogu »bojna polja« mogu da donesu u kuće. To može učiniti vojnik koji se nalazi negde drugde, na drugoj strani projektila ili bombe, kad gore gradovi, kad se hrana kvari a deca razboljevaju i umiru. Ili možda bljesak naših najnovijih raketa samo otkriva ono u šta smo već dugo sumnjali. Upravo majke i oni koji sa njima žive sa njihove strane puške – »stanovništvo« koje se siluje, porobljava, izgladnjuje i spaljuje – mogu da nam saopšte šta se stvarno dogodilo.

Majke su oduvek bile čuvarke obećanja rođenja; one su te od kojih se očekuje »da nas nauče da osetimo sa velikim žaljenjem šta je to što nasilje ubija i ponovo će ubiti.«^{40/} Ali njihovog svedoka obesnažuje njihova sopstvena eksploatacija, bespotrebno žrtvovanje i politička izolacija. Rođenje nije ništa bez materinstva, iako materinstvo kao što znamo nije imuno na rasizam, već je naprotiv nerazmrsivo vezano za njega, na rasizam u kome rat buja, kao i apstraktne mržnje i lojalnosti od kojih zavisi militarizam. Sada, kako moja priča kaže, feministička materinska politika mira može da preobrazi materinsko delovanje i natalitet u kome se ono začinje. Naravno, ne postoji jednostavan način koji bi razmrsio destruktivnost koju smo stvorili, koji bi razmontirao njeno oružje, raspleo privlačnost njenih koncepata i izlečio nas od užasne romanse koju smo doživeli sa njom. Priča koju sam vam ispričala nije jedina priča koja govori o majkama ili o miru. Potrebne su nam mnoge politike, mnoge volje, mnoga moralna i intelektualna ostvarenja. Feministička materinska politika je jedna od tih priča. Ona označava početak koji,

kao I samo rođenje, oživljava ljudske nade koje su podjednako stare i bar podjednako neuništive kao i rat.

/Iz: Sara Ruddick: Mathernal Thinking: Towards a Politics of Peace/

Prevela sa engleskog Dragana Starčević

Beleške:

1. Alicia Ostriker, *Stealing The Language* (Boston:Beacon Press, 1986) str.212.
2. Jane Lazarre, *The Mother Knot* (Boston: Beacon Press,1986) str.156.
3. Za diskusiju o ženskom učešću (i povremenom suprotstavljanju) nacističkoj nemačkoj vladi videti Claudia Koonz, *Mothers in the Fatherland:Women, the Family and Nazi Politics* (New York:St.Martin's,1987). Među mnogim dobrim osobinama ove fascinantne knjige najvažnije je kako prati kompleksne veze između ženskih odvojenih sfera, nacistički i feministički pristup različitosti žena i učešće žena u nacističkoj državi i njihovo razočaranje.
4. Dorothy Dinnerstein, *The Mermaid and the Minotaur* (New York Harper& Row,1976) str. 226.
5. Christa Wolf, *Cassandra* (New York; Farrar Straus&Giroux, 1984), str. 53.
6. Dorothy Dinnerstein, 'The Mobilisation of Eros', u *Face to Face* (Greenwood Press, 1982). Zahvaljujem se autorki na dozvoli da citiram rukopis. Vidi intelektualno sofisticiran i nadahnut pregled američke ženske politike otpora, Amy Swerdlow o ženskim mirovnim demonstracijama, koji će objaviti University of Chicago Press. Kao primer njenog rada vidi 'Pure Milk, Not Poison: Women's Strike for Peace and the Test ban Treaty of 1963', u *Rocking the Ship of State: Toward a Feminist Peace Politics*, ed. Adrienne Harris & Ynestra King (Westview Press, 1989).
7. Naslov poznatog eseja Adrienne Rich u *Lies, Secrets and Silence* (New York: Norton, 1979), str. 275-310.
8. Hegel, *The Phenomenology of Mind*, deoVI, A,b, 'Ethical Action; Knowledge Humane and Devine: Guilt and Destiny' (New York; Harper, 1967), str. 496.

9. Julia Kristeva, 'Talking about Polygoue' (intervju sa Francoise van Rossum-Guyon), u *French Feminist Thought*, ed. Toril Moi (Oxford: Basil Blackwell, 1987), str. 113.
10. Marjorie Agosin, 'Emerging from the Shadows: Women of Chile', *Barnard Occasional Papers On Women's Issues*, tom 2, br. 3, jesen 1987, str. 12. Veoma sam zahvalna Temmi Kaplan, istoričarki, direktorki Barnard Collage Women's Center, čije je interesovanje za 'materinske' I grass-roots ženske pokrete otpora nadahulo ovo poglavlje. Temma Kaplan me je snabdela materijalom o Madres i diskutovala sa mnom o prvobitnoj verziji ovog poglavlja.
11. Nathan Laks, citirano u Nora Amalia femenia 'Argentina's Mothers of Plaza de Mayo: The Mourning Process from Junta to Democracy', *Feminist Studies*, tom 13, br. 1, str. 10. Argentinske Majke protestovale su do pada vojne hunte i još uvek postoje, iako su sada podeljene na osnovu političkih ciljeva.
12. Marjorie Agosin, Temma Kaplan, Teresa Valduz, 'The Politics of Spectacle in Chile', *Barnard Occasional Papers on Women's Issues*, tom 2, br. 3, jesen 1987, str. 6.
13. Simone Weil, 'Human Pesronality' u *Simone Weil Reader*, str. 315.
14. Agosin, 'Emerging', str. 16.
15. Simone Weil, 'Human Pesronality' u *Simone Weil Reader*, str. 315.
16. Phillip Hallie, *Lest Innocent Blood Be Shed* (New York: Harper & Row, 1979), str. 104.
17. Agosin, 'Emerging', str. 16.
18. Agosin, 'Emerging', str. 14
19. J. Glenn Grez, *The Warriors* (New York: Harper & Row, 1979) str. 21
20. Agosin, 'Emerging', str. 21.
21. Patricia M. Chuchryk, 'Subversive Mothes: The Women's Opposition to the Military Regime in Chile', rad prezentovan na International Congress of the Latin American Studies Association, Boston, 1986, str.9.
22. Rene Epelbaum, član argentinskog protesta, u intervjuu uživo sa Jean Betheke Elshtain.
23. Agosin, 'Emerging', str. 18.
24. 'Pobornice prava žena' je izraz Terry Winant u 'The Feminist Standpoint: A Matter of Language', *Hyatia*, tom 2, br. 1, zima 1987.
25. Sandra Lee Bartky, 'Toward a Phenomenology of Feminist Consciousness' u *Feminism and Philosophy*, ed. Mary Vetterlin-Braggin, Frederick A. Elliston & Jane English (Totowa, NJ: Littlefield Adams, 1977), str. 22-34.
26. Moja diskusija u ovom odeljku direktno se oslanja na diskusiju Bell Hooks o solidarnosti u *Feminist Theory: From the Margin to the Center* (Boston: South End Press, 1984).
27. Ideju o 'maštovitom kolektivu', koja mi je poslužila u različitim kontekstima, uzela sam iz razgovora sa Helen Longino nakon čitanja teksta 'Rumors from the Cauldron: Competition among Feminist Writers', gde Valerie Miner koristi ovaj izraz. Tekst je objavljen u *Competition: A Feminist Taboo?* ed. Valerie Miner & Helen Longino (New York: Feminist Press, 1987), str. 183-94.
28. Dower, *War Without Mercy* (New York; Pantheon, 1986), str. 12.
29. Ideju da živimo pod nuklearnom opsadom i da smo stoga u nekoj vrsti rata, dugujem Helen Knapp. Iz doktorske disertacije koju radi na Union Graduate School koristila sam njenu detaljnu vojnu istoriju i filozofsku analizu.
30. 'The Challenge of Peace. God's Promise and Our Response – A Pastoral Letter on War nad Peace', *National Conference of Catholic Bishops*, maj 1983, II deo, odeljak 128.
31. Ideja o 'pregradnom zaštitnom zidu' između nuklearnog i konvencionalnog oružja se i pobija i na njoj se insistira u nuklearnom diskursu. Ja jednostavno tvrdim ono o čemu ću raspravljati na drugom mestu – da su nuklearno i konvencionalno oružje nerazdvojno povezani tehnološki, strateški i, što je još važno, u teorijama i fantazijama koje formiraju uobičajena mišljanja u vezi sa ratom.
32. Arthur Danto, 'Gettysburg', *Grand Street*, tom 6, br. 3, proleće 1987, str. 111.
33. Est German Women, u *Women in Russia*, ed. Tatyana Mamanova (Boston: Beacon Press, 1984). Potpune reference u beleškama poglavlja 6.
34. Virginia Woolf: *Three Guineas*, str. 142.
35. Christa Wolf, *Cassandra*, str.66.
36. Wolf, *Cassandra*, str. 73.
37. Wolf, *Cassandra*, str. 74.
38. Leslie Marmon Silko, *Ceremony* (New York: Viking Penguin, 1977),
39. Silko, *Ceremony*, str. 246.
40. Simone Weil, 'Iliad, Poem of Force', str.29, u *Simone Weil Reader*